

İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ NOMENKLATÖRÜ'NE (NUTS) GÖRE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL FARKLILIKLAR

Regional Differences in Turkey According to NUTS

SELMA KAYALAK

Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Dışkapı, Ankara
selmakayalak@yahoo.com

TUĞBA KİPER

Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Dışkapı, Ankara
dokumaci@agri.ankara.edu.tr

Özet: İstatistikî Bölge Birimleri Nomenklatörü'nün (NUTS) kriterleri çerçevesinde Türkiye'de oluşturulan bölgeler arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Türkiye açısından bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının değerlendirilmesi ve bölgesel politikaların belirlenmesinde kullanılan sosyo-ekonomik göstergelere Kümeleme Analizi (Cluster Analysis) uygulanmış ve 58 sosyo-ekonomik gösterge % 90 benzerlik düzeyinde 8 kümeye ayrılmıştır. Kümeleri temsilde seçilen değişkenler çerçevesinde Düzey-1 itibarıyla bölgeler arasındaki farklar irdelenmiştir. Ayrıca Türkiye de batı ile doğu arasındaki önemli gelişmişlik farkının olduğu savı Ayırma Analizi (Discriminant Analysis) ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye Ankara'nın doğusu ve batısı olarak ikiye ayrılmış ve bu ayrımın % 83 oranında geçerli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: NUTS, Kümeleme Analizi (Cluster Analysis), Ayırma Analizi (Discriminant Analysis), Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis), Bölgesel Farklılıklar,

Abstract: The regional differences constituted in Turkey in the framework of NUTS have been articulated in this paper. For this purpose, Cluster Analysis has been applied to the socio-economic indicators, which are used to evaluate regional differences for Turkey in terms of development level and determine regional policies, and 58 socio-economic indicators have been separated into 8 groups at 90 % resemblance level. In the outline of variables chosen to represent the groups, regional differences have been analyzed in respect to Level-1. Furthermore, the proposition which claims that there is an important development gap between west and east in Turkey has been discussed through Discriminant Analysis. Turkey has been separated into two parts as east and west of Ankara, and it has been seen that this separation was 83 % valid.

Key Words: NUTS, Cluster Analysis, Discriminant Analysis, Principal Component Analysis, Regional Differences,

1. Giriş

Türkiye küreselleşme ve AB uyum süreci ile birlikte hızlı bir yapısal değişim sürecine girmiştir. Bu değişim sürecinde fiziki, sosyal ve kültürel kaynakların rasyonel bir biçimde değerlendirilerek bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması çalışmaları önem kazanmıştır.

Avrupa Birliği'nde; üye ülkeler arasında bölgeler arası dengesizliği ortadan kaldırmak ve geri kalmış bölgelerin Birliğin sağladığı fonlardan yararlanmalarını ortak bir zeminde gerçekleştirmek amacıyla, üye ülkeler içinde bir bölgeleme sistemi oluşturulmuştur. Bu sistemle her bölgeye ait verilerin karşılaştırılabilir nitelikte olması ve bölgeler arası farklılıkların belirlenmesi hedeflenmiştir (Eurasat 1999). Bu amaçla Eurostat tarafından, bölgesel istatistiksel verilerin sağlanması için İstatistikî Bölge Birimleri Nomenklatörü (NUTS) oluşturulmuştur.

NUTS sınıflandırması 1988 yılından beri kullanılmakla beraber, yasal çerçevesi Temmuz 2003'ten itibaren oluşturulmuştur (Eurostat 2004).

Türkiye'de bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmada ve planlı bölgesel kalkınma çalışmalarında hedef bölgelerin belirlenmesinde, politika ve uygulamalarda yön verici olarak kullanılacak olan ve Avrupa Birliği Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanını oluşturulması amacıyla İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics-NUTS), 28 08 2002 tarih ve 2002/4720 sayılı kararname ile yapılmıştır.

İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması sonucunda üç düzeyde bölge ayrımı oluşturulmuştur. Düzey-1'de 12 istatistiki bölge, düzey-2'de 26 istatistiki bölge ve düzey-3'de ise 81 istatistiki bölge bulunmaktadır. Bölgelere ilişkin liste Çizelge 1. de verilmiştir.

Çizelge 1. Düzey 1, 2 ve 3 İstatistiki Bölge Birimleri

Düzey 1	Düzey 2	Düzey 3
İstanbul	İstanbul	İstanbul
Batı Marmara	Tekirdağ	Tekirdağ / Edirne / Kırklareli
	Balıkesir	Balıkesir / Çanakkale
Ege	İzmir	İzmir
	Aydın	Aydın / Denizli / Muğla
	Manisa	Manisa / Afyon / Kütahya / Uşak
Doğu Marmara	Bursa	Bursa / Eskişehir / Bilecik
	Kocaeli	Kocaeli / Sakarya / Düzce / Bolu / Yalova
Batı Anadolu	Ankara	Ankara
	Konya	Konya / Karaman
Akdeniz	Antalya	Antalya / Isparta / Burdur
Orta Anadolu	Kırıkkale	Kırıkkale / Aksaray / Niğde / Nevşehir / Kırşehir
	Kayseri	Kayseri / Sivas / Yozgat
Batı Karadeniz	Zonguldak	Zonguldak / Karabük / Bartın
	Kastamonu	Kastamonu / Çankırı / Sinop
	Samsun	Samsun / Tokat / Çorum / Amasya
Doğu Karadeniz	Trabzon	Trabzon / Ordu / Giresun / Rize / Artvin / Gümüşhane
Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum	Erzurum / Erzincan / Bayburt
	Ağrı	Ağrı / Kars / Iğdır / Ardahan
Ortadoğu Anadolu	Malatya	Malatya / Elazığ / Bingöl / Tunceli
	Van	Van / Muş / Bitlis / Hakkari
Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	Gaziantep / Adıyaman / Kilis
	Şanlıurfa	Şanlıurfa / Diyarbakır
	Mardin	Mardin / Batman / Şırnak / Siirt

Türkiye gündeminde önemli bir yeri olan bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkesi ile uyumlu politikaların gerçekleştirilmesinde yerel ve sektörel bazda sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını ortaya koyan araştırmalar büyük önem taşımaktadır.

Mevcut idari yapının temeli 81 il (düzey-3) ve 12 bölge (düzey-1) arasındaki genel yapısal farklarının irdelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, sosyal (demografik, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı, diğer refah) ve ekonomik (imalat, inşaat, tarım, mali) alanlarda seçilen gelişmişlik düzeylerini en iyi biçimde yansıtabilecek 58 değişken kullanılmıştır.

Çalışmada, öncelikle 12 bölge (düzey-1) arasındaki sosyal ve ekonomik farklar ortaya konulmuş daha sonra ise doğudan batıya göç ile desteklenen yaygın bir inanç olan batı doğudan daha gelişmiş tezinin doğruluk derecesi araştırılmıştır.

2. Araştırma Yöntemi

2.1. Veri Seti

Türkiye'de iller ve bölgeler arasındaki farklılaşmanın araştırıldığı Dincer ve ark. (1996), Tatlıdil ve Bilen (1996), Tatlıdil ve Cinel (1997), Tuna ve Yumuşak (2000), Akder (2001), Dincer ve ark. (2003) ve benzeri çalışmalarda çok sayıda sosyo-ekonomik değişken kullanılmıştır. Bu çalışmada da bölgesel farkları mümkün olan en geniş boyutta güvenilir veri seti ile değerlendirebilmek amacıyla Dincer ve arkadaşlarının "İllerin Ve Bölgelerin Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003) (DPT)"nda

kullandığı sosyo-ekonomik göstergeler kullanılmıştır. Söz konusu çalışmada 81 ilin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerini yansıttığı varsayılan ve gelişmişliğin nedeni olarak ortaya çıkan 100'e yakın göstergenin tutarlılığı ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi sonucu 58 göstergenin kullanılabilir nitelikte olduğu belirlenmiştir. Göstergelere ilişkin liste Ek 1. de verilmiştir. Göstergelerin duyarlılığını artırdığı durumlarda değişkenler, orantılı ya da fert başına düşen değerler olarak, bunun dışında ise iller itibariyle toplam mutlak büyüklükler olarak kullanılarak denge sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece, nüfusu fazla olan illerin üst sıralarda yer almaları yada nüfusu az olan illerin alt sıralarda yer alma sorunu engellenmiştir (DPT 2003).

2.2. Araştırma Tekniği

Bölgeler arası (düzey-1) sosyo-ekonomik farkların belirlenmesi için, birimler arasındaki farklılıkları oluşturan ve birbirleriyle etkileşim içindeki veya benzerlik gösteren göstergelerin mümkün olduğunca birlikte değerlendirilmesi amacıyla göstergelere sosyal ve ekonomik gruplandırılmalarının yanı sıra 58 değişkenin bazılarının ortak bir fenomeni açıklama özelliğine sahip olup olmadığını ve hangi değişkenlerin birbirleri ile uyumluluk gösterdiğini belirlemek için kümeleme analizinden yararlanılmıştır.

Araştırmada kullanılan değişkenlere (58 değişken) uygulanan kümeleme analizi sonucu değişkenler %90 benzerlik düzeyinde 8 küme oluşturmuştur. Değişkenlerin kümeleme analizi sonuçları Çizelge 2. de verilmiştir.

Çizelge 2. Değişkenlerin Kümeleme Analizi Sonuçları

1. Küme değişken	46	A1	A2	A3	A4	B2	B3	B4	B5	B6	B7	C1	C2	C3	C4	C5	C6	D2
		D3	D4	D5	E3	E4	E5	E6	E7	G1	G2	H1	H2	H3	H4	H5	H6	H8
		H9	H10	H11	H13	H14	H15	K1	K3	L1	L2	L3	L4					
2. Küme değişken	4	A5	A6	B1	L5													
3. Küme değişken	1	D1																
4. Küme değişken	1	E1																
5. Küme değişken	2	E2	F2															
6. Küme değişken	2	F1	K2															
7. Küme değişken	1	H7																
8. Küme değişken	1	H12																

Birinci ve ikinci kümede yer alan değişkenlerden hangisinin düzey-1 itibari ile bölgeler arasındaki farkı ortaya koymakta kullanılacağını karar vermek için bu kümelerdeki değişkenlere temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Değişkenlerin birbiriyle ilişkili ve çok sayıda olduğu durumlarda temel bileşenler analizi önemli bir tekniktir. Genel olarak değişkenler arasındaki bağımlılık yapısının yok edilmesi veya boyut indirgeme amacıyla kullanılan bu teknik ayrıca başka analizler için veri hazırlama veya veri tercihinin yapılmasında da kullanılmaktadır. Çünkü temel bileşenler daha geniş incelemeler için bir ara adım özelliği taşırlar (Özdamar, 2002). Birinci temel bileşenlerde her bir değişkenin sahip olduğu ağırlık yükleri incelenerek en büyük ağırlık değerine sahip değişkenler söz konusu kümeyi temsil için seçilmişlerdir.

Beşinci ve altıncı kümelerdeki ikişer değişken için ise araştırmacılar karar vermiştir. Kümeleme ve Temel Bileşenler Analizleri ve araştırmacı kararları çerçevesinde kümelerin sırası itibariyle B6, A6, D1, E1, F2, K2, H7 ve H12 değişkenleri düzey-1 itibariyle bölgeler arası farkının irdelenmesinde kullanılması için belirlenmiştir.

Türkiye de batıdaki ve doğudaki illerin gelişmişlik farkının değerlendirilmesi amacıyla Ankara'nın doğusunda kalan iller bir grup ve batısındaki iller diğer bir grup olmak üzere Türkiye geneli ikiye ayrılmış ve Ayırma Analizi uygulanmıştır.

Ayırma analizi, daha önce grupları belli olan n adet deney ünitesinin p adet özelliğinden yararlanarak, bu deney ünitelerinin ait olduğu gruplara en az hata ile atanması işlemlerini kapsamaktadır (Gürbüz, 2004).

Ayırma Analizinde 58 değişken arasında görülen çoklu bağlantı problemi çözmek ve her bir değişken grubunun temsil edilmesini sağlamak amacıyla, tarım ve inşaat göstergeleri hariç her bir 01sosyo-ekonomik gösterge grubundan Temel Bileşenler Analizi uygulanmak suretiyle bir değişken Ayırma Analizine ilişkin olarak kümeleri temsil için yapılan değişken seçiminde kullanılan yöntem ile aynı şekilde belirlenmiştir. Tarım ve inşaat göstergeleri için ise araştırmacı kararı ile değişken seçimi yapılmıştır.

Her bir sosyo-ekonomik gösterge grubundan Temel Bileşenler Analizi uygulanmak suretiyle Ayırma Analizi için seçilen değişkenler sırası ile A1, B6, C1, D2, E5, F2, G2, H11, K1 ve L1 olmuştur.

3. Türkiye'de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde oluşturulan AB Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Ulusal Programda, kısa vadede yapılacak işler arasında "AB kriterlerine göre hedef/kriter bölgeler (**NUTS = Nomenclature of Territorial Units For Statistics = İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması = İBBS**) istatistikî olarak tanımlanacaktır" ifadesi yer almıştır. Bu çerçevede, DPT ve DİE tarafından yürütülen İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışması sonucunda; 12 adet Düzey-I (NUTS-I), 26 adet Düzey-II (NUTS-II) ve 81 adet Düzey-III (NUTS-III) bölge birimi oluşturulmuştur. Bu çalışmayla, bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanı oluşturulması amaçlanmıştır (Poray 2004: 4).

Bölgesel gelişmişlik farklarının ortaya çıkması ile birlikte, bu farkların giderilmesi için, bölge ve illerin ihtiyaçları ön plana çıkarak hükümetlerin gündemine gelmiştir. Böylece, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bazı yöreler "**Kalkınmada Öncelikli Yöreler**" olarak isimlendirilmiştir (Poroy, 2005:4).

Kalkınmada Öncelikli Yöreler ilk olarak, 28 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı Kanun gereği, 1968 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini kapsayan 22 il olarak belirlenmiştir (Poroy, 2005:5).

Mevcut durum itibarıyla, 17 Ekim 1998 tarih ve 23496 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 13 Ekim 1998 tarih ve 11844 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Birinci Derecede K.Ö.Y sayısı 49 il ve 2 ilçe olmuştur. K.Ö.Y sayısı 49 il olarak devam etmektedir.

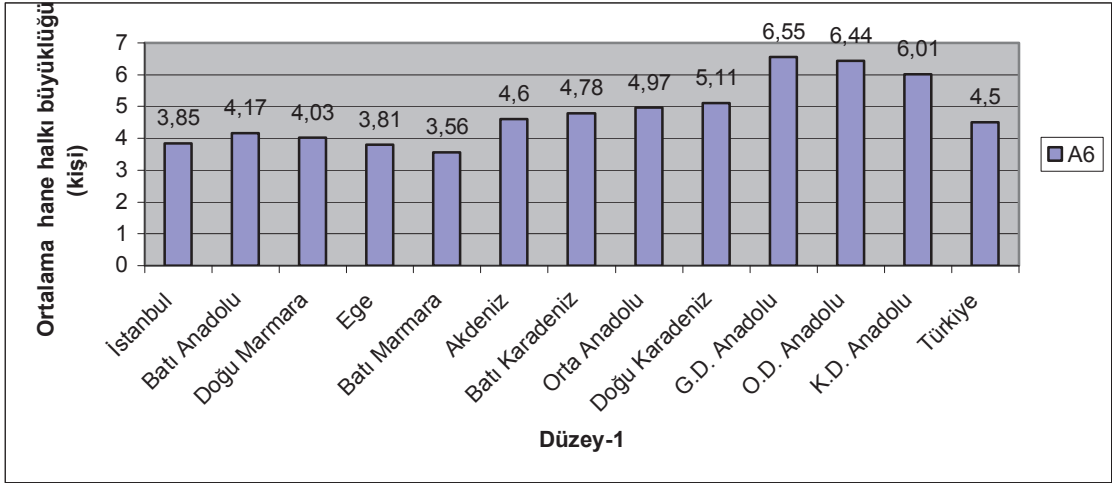
Kalkınmada Öncelikli Yörelerin toplam yüzölçümü 430.726 km² olup, 2000 Yılı Nüfus Sayım Sonuçlarına göre toplam nüfusu da 24.418.644'tür. K.Ö.Y'ler yüzölçümü itibarıyla ülke yüzölçümünün yüzde 55.12'sini, nüfus itibarıyla da Türkiye nüfusunun yüzde 36'sını oluşturmaktadırlar (Poroy, 2005:5).

4. Düzey -1'de Yer Alan 12 Bölge İtibari İle Sosyo-Ekonomik Farklar

12 bölge için 58 değişkenin %90 benzerlik düzeyinde oluşturduğu 8 kümeyi temsil için seçilen göstergeler çerçevesinde oluşturulan şekiller aşağıda verilmiştir (Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5, Şekil 6, Şekil 7, Şekil 8).

Şekillerde bölgelerin sıralanması "İllerin Ve Bölgelerin Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003) (DPT)"nın gelişmişlik sıralamasına göre verilmiştir.

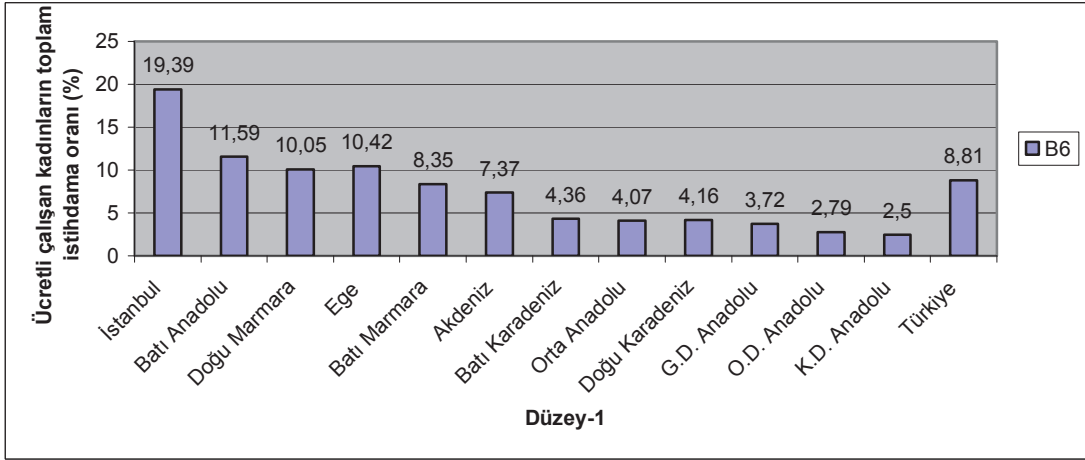
Şekil 1. Ortalama hane halkı büyüklüğü (kişi / 2000)

Kaynak : DPT, 2003

Şekil 1'e göre ortalama hane halkı büyüklüğü açısından ortalama 6,55 kişi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi en geniş hane büyüklüğüne sahip iken neredeyse yarısı kadar hane halkı büyüklüğü ile (3,56) Batı Marmara Bölgesi en küçük hane halkına sahiptir. İstanbul, Batı Anadolu, Doğu Marmara, Ege ve Batı Marmara Bölgelerinde hane halkı büyüklüğü Türkiye ortalamasının (4,5 kişi) altındadır.

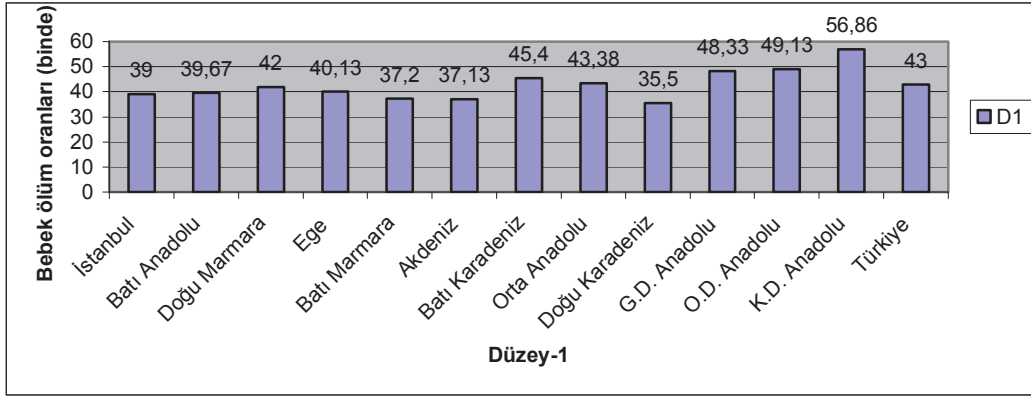
Şekil 2. Ücretli çalışan kadınların toplam nüfusa oranı (% / 2000)

Kaynak : DPT, 2003

Ücretli çalışan kadınların toplam istihdam oranına bakıldığında ise İstanbul (%19,39) büyük bir farkla ilk sırada yer almaktadır. Daha açık bir ifade ile İstanbul bölgesinde ücretli çalışan her 100 kişiden 20 kişisi kadındır. En düşük oran ise Kuzeydoğu Anadolu' da (%2,5) görülmektedir (Şekil 2). Batı Marmara ve Akdeniz bölgelerinin çalışan kadınların toplam istihdamdaki oranı Türkiye ortalamasının (%8,81) altında ama ortalamaya yakın seyretmiştir. Ancak diğer bölgelerde kadınların ücretli çalışanlar içindeki payının çok düşük olduğu görülmektedir.

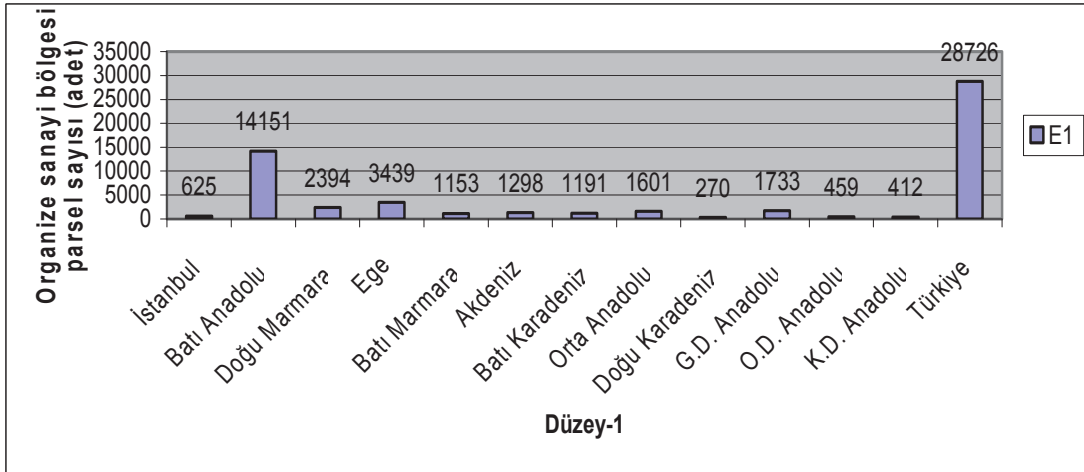
Şekil 3. de Bebek ölüm oranı (binde / 2000)

Kaynak : DPT, 2003

Şekil 3. de görüldüğü üzere en fazla bebek ölüm oranlarının görüldüğü bölge Kuzeydoğu Anadolu (binde 5,69) olmuştur. En düşük bölge ise Doğu Karadeniz Bölgesi (binde 3,55) olmuştur. Türkiye genelinde bebek ölüm oranlarının bölgeler arasında oldukça önemli bir farklılık gösterdiği görülmektedir.

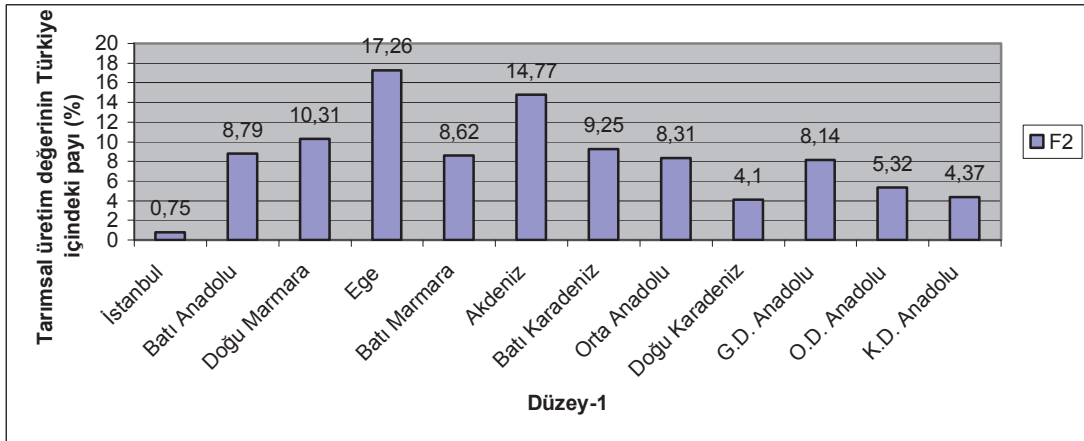
Şekil 4. Organize sanayi bölgesi parsel sayısı (adet / 2000)

Kaynak : DPT, 2003

Organize sanayi bölgesi parsel sayısı bakımından Batı Anadolu bölgesi büyük bir farkla ilk sırada yer alırken, en düşük oran Doğu Karadeniz Bölgesinde görülmüştür (Şekil 4).

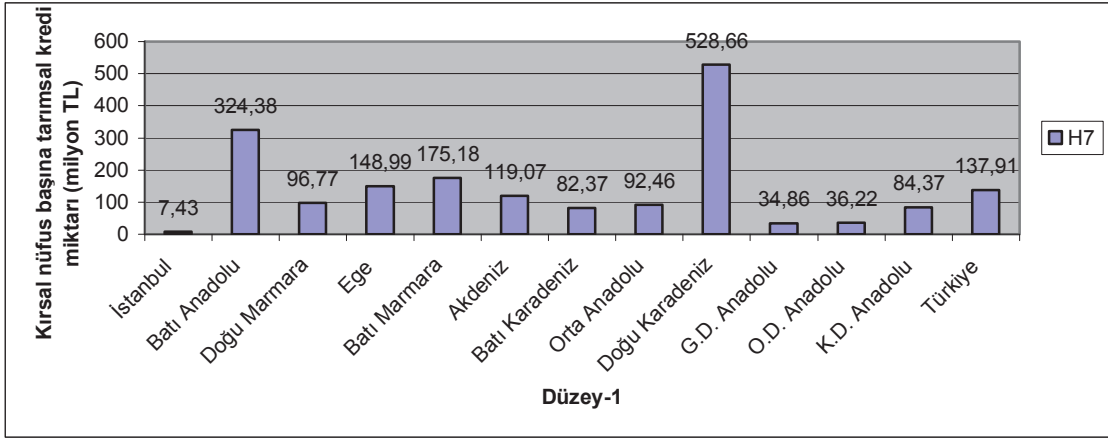
Şekil 5. Tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı (%/ 2000)

Kaynak : DPT, 2003

Şekil 5'e göre, tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payının en düşük olan bölge İstanbul olurken en yüksek olduğu bölge ise Ege olmuştur. Bitkisel ürün yetiştiriciliği için iklim şartlarının daha uygun olduğu bölgelerin tarımsal üretim içindeki payları daha büyüktür.

Şekil 6. Kırsal nüfus başına düşen tarımsal kredi miktarı (milyon TL / 2000)

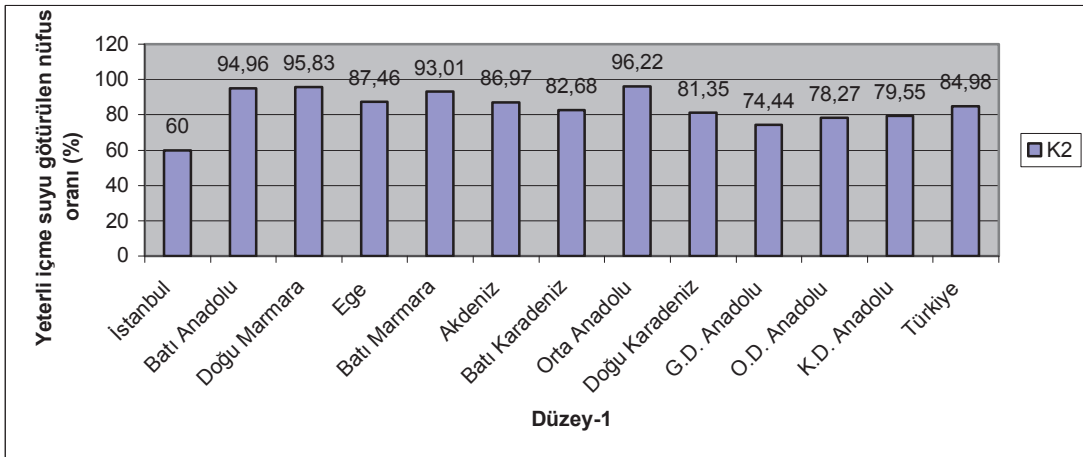

Kaynak : DPT, 2003

Şekil 6'a göre, kırsal nüfus başına düşen tarımsal kredi miktarının en düşük olduğu İstanbul Bölgesi aynı zamanda Şekil 5'te görüldüğü üzere Türkiye'nin artımsal üretim değerinde de en düşük paya sahip bölgesidir. Kırsal nüfus başına en yüksek tarımsal kredi düşen bölge olan Doğu Karadeniz Bölgesi (Trabzon alt bölgesi, yani Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane illerini kapsamaktadır) tütün, fındık, çay gibi bitkilerinin yetiştirildiği bölgedir. Doğu Karadeniz bölgesi için dikkat çekici olan bölgenin tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payının %4,1 yani İstanbul bölgesinden sonra en düşük paya sahip bölge olmasıdır.

Tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı en yüksek olan Ege bölgesinin kırsal nüfus başına kullanılan tarımsal kredi miktarı sıralamasında ikinci sıradadır.

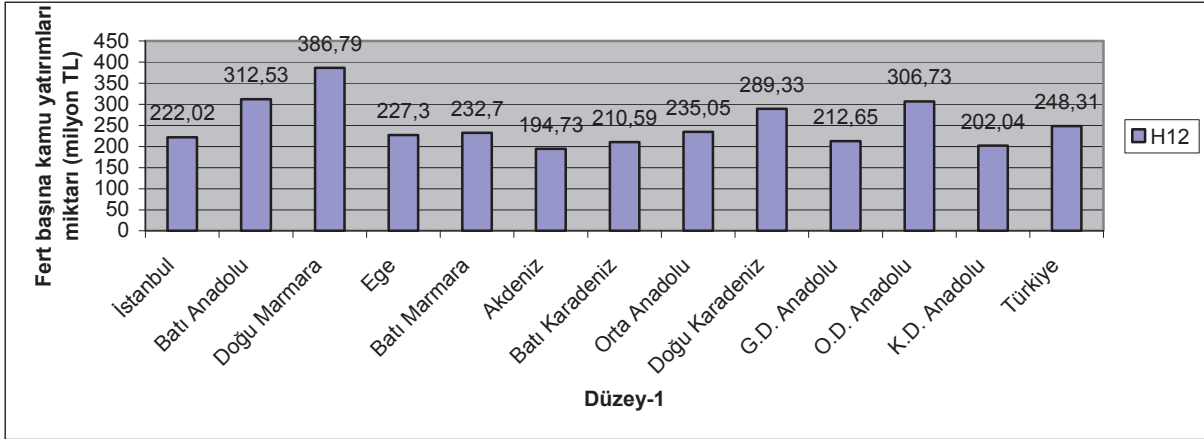
Şekil 7. Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı (% / 2000)

Kaynak : DPT, 2003

Şekil 7'e göre, yeterli içme suyu götürülen nüfus oranının en düşük olarak görüldüğü bölge İstanbul bölgesi olmuştur ki İstanbul bölgesi gelişmişlik sıralamasında birinci sırada yer almaktadır. Yaşam kalitesinin önemli göstergelerinde biri yeterli içme suyuna sahip olabilmektir. İstanbul bölgesi için bu oran hızlı ve düzensiz kentleşmenin beraberinde getirdiği önemli bir sosyal sorundur. En yüksek oranın görüldüğü diğer bölgeler ise Batı Anadolu, Doğu Marmara ve Orta Anadolu bölgeleri olmuştur.

Şekil 8. Fert başına kamu yatırımları miktarı (milyon TL/ 1995-2000)

Kaynak : DPT, 2003

Şekil 8'e göre, fert başına kamu yatırımları miktarı en fazla olan bölge Doğu Marmara bölgesi olurken en düşük olan bölge ise Akdeniz bölgesi olmuştur.

5. Doğu Batı Ayrımının Ayırma Analizi İle Değerlendirilmesi

Türkiye için yaygın bir görüş olan batı ile doğu arasındaki önemli gelişmişlik farkının olduğu savının geçerlilik düzeyi Ayırma Analizi ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye Ankara'nın doğusu ve batısı olarak kuzeyden güneye bir doğru ile ikiye ayrılmıştır. Ankara ve batısındaki iller gelişmiş, Ankara'nın doğusundaki iller ise daha az gelişmiş iller olarak gruplandırıldı. Batı grubunda 30, doğu grubunda ise 51 il yer almıştır.

Analizin sonucunda 81 ilin 67 sinin gruplandırmasının doğru olduğu 14 ilin gruplandırmasının ise hatalı olduğu görülmüştür. Batı grubunda yer alan 7 il (Afyon, Edirne, Isparta, Konya, Bartın, Karabük ve Düzce) doğu grubuna atanmıştır. Bu illerin doğu grubunda yer alma olasılıkları ise; Afyon %80, Edirne %51, Isparta %60, Konya %78, Bartın %86, Karabük %55 ve Düzce %73 olarak bulunmuştur. Edirne ve Karabük'ün gelişmiş grup olarak adlandırılın batı bölgesinden ayrılmasının sınırda olduğu ancak diğer iller için önemli bir fark olduğu görülmüştür.

Doğu grubunda yer alan 7 il (Adana, Amasya, Hatay, Mersin, Kayseri, Nevşehir ve Karaman) batı grubuna atanmıştır. Bu illerin batı grubunda olasılıkları ise; Adana %88, Amasya %55, Hatay %64, Mersin %86, Kayseri %68, Nevşehir %77 ve Karaman %70 olarak bulunmuştur. Amasya'nın az gelişmiş grup olarak adlandırılın doğu bölgesinden ayrılmasının sınırda olduğu ancak diğer iller için önemli bir fark olduğu görülmüştür.

Ayırma analizi sonucunda Türkiye'nin Ankara'nın doğusu ile batısı arasında yapılan bu ayrımı %83 oranında geçerli olduğu görülmüştür.

6. Sonuç

Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını; kaynakların yetersiz dağılımı ve etkin kullanım eksikliği, uygun olmayan topografik yapı, zor iklim koşulları, iç ve dış pazarlara uzaklık, dağınık yerleşim yapısı ve yetersiz yatırım gibi nedenler desteklemektedir. Göç, özellikle metropollerde olmak üzere, gelişmiş bölgelerde; işsizlik, yeni alt yapı yatırımlarına ihtiyaç, kaçak yapılaşma ve çevre gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bölgeler arasında dengeli bir gelişme sağlanması hedefi, ülke ekonomisi için hedef alınan yüksek bir kalkınma hızı kadar önemlidir.

Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgeler arası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınması gerekmektedir.

Gelir artışıyla değerlendirilen ekonomik büyüme, toplumsal gelişmişliği yeterince açıklayamayan dar kapsamlı bir göstergedir. Gelişme kavramı, fiziki kapasite büyüklüğü

ve gelir artışı gibi ekonomik göstergelerin yanı sıra gelirin gruplar ve bölgeler arasındaki dağılımı ile sosyal ve kültürel göstergelerin birlikte değerlendirildiği bir ifadedir. Bölgeler arası gelişmiş farkını görmek amacıyla incelediğimiz 8 gösterge bize Türkiye genelinde özellikle sosyal hayatta, sanayileşmede ve yaşam kalitesinde önemli bir farklılık olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin batısında sanayileşmenin ilerlediği görülmektedir. Ancak bunla beraber en gelişmiş bölge olan İstanbul bölgesinde yeterli içme suyu temin edebilen nüfus oranı çok düşük kalmaktadır. Buda göçün beraberinde yaşam kalitesi sorununu taşıdığını göstermektedir. Kamu yatırımlarının bölgeler arasındaki dağılımına baktığımızda ise Doğu Marmara Bölgesine en fazla olmakla birlikte bölgelerin gelişmişliklerine göre bir seyir izlemektedir.

Kadınların istihdamdaki varlığı sosyal hayattaki varlığının da önemli bir göstergesidir. Şekil 2 de gözlendiği gibi bölgelerin gelişmişlik sıralamasına göre kadınların istihdamdaki oranları gelişmişlik sıralamasına paralel bir seyir izlemektedir. Yaklaşık olarak aynı paralellik hane halkı sayısında da görülmektedir.

Bitkisel ürün yetiştiriciliği için iklim şartlarının daha uygun olduğu bölgelerin (Ege, Akdeniz, Doğu ve batı Marmara ile Batı Anadolu bölgeleri) tarımsal üretim içindeki paylarının daha büyük olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bu bölgeler bitkisel üretimin yoğun olarak yapıldığı bölgelerdir ki Türkiye'de tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretimin payı (yaklaşık %70) hayvansal üretime (yaklaşık %30) göre açık farkla öndedir. Tarımın bu iki alt kolu arasındaki dengesizlikte tarımsal desteklemelerin bitkisel ürünler ağırlıklı yapılmış olmasının payı büyüktür (Kayalak, 2001).

Kırsal alanda yaşayanların gelirlerinin önemli bir kısmını tarımsal gelirler oluşturmaktadır. Hayvansal üretime yönelik destekleme politikalarına ağırlık verilmesi diğer bölgelerin tarımsal üretim değeri içindeki payını da yükselterek bölgeler arasında bir denge sağlayacaktır. Ayrıca tarımsal kredi kullanım miktarının bölgeler itibariyle çok farklı olduğu gözlenmiştir. Tarımsal kredi kullanımının düşük olduğu bölgelere yönelik uygulanacak tarımsal kredi politikaları ile bölgeler arasında kırsal alanda yaşayanların gelir dağılımında da bir denge sağlanabilir.

Türkiye genelindeki gelişmişlik farkının varlığının %83 oranında geçerli olması bize bunun illerin coğrafi konumlarının doğal bir sonucu olduğu izlenimini verebilir. Ancak ayırma analizi sonucunda 14 ilin gruplandırmasının değişmesi illerin gelişmişlik farkının tamamen coğrafi konumlarında kaynaklanmadığının göstergesidir. Doğudaki 7 ilin batı grubuna dahil edilmesi bu illerin kaynaklarını doğudaki diğer illerden daha iyi kullandıklarının göstergesidir. Tersine batıdaki 7 ilin doğu grubuna dahil edilmesi ise bu illerin bölgelerindeki diğer iller göre kaynaklarını iyi kullanamadıklarını göstermektedir. Batı-Doğu farkının ortadan kaldırılabilmesi için illerin mevcut kaynaklarını etkin kullanabilecekleri projeler oluşturulmalıdır.

Referanslar

- Akder, H. (2001) *Türkiye'deki bölgesel eşitsizlikler ve kırsal yoksulluk/ insani gelişme yaklaşımı*, Yoksulluk- Bölgesel Gelişme Kırsal Yoksulluk İçinde, TESEV Yayınları
- Dinçer, B., Özaslan M. Ve Satılmış E. (1996) *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. DPT
- Dinçer, B., Özaslan M. Ve Kvasoğlu T. (2003) *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. DPT
- Eurostat, (1999). *Regions, Nomenclature of Teritorial Units for Statistics*.
- Eurostat, (2004). *European Regional Statistics, Reference Guide*.
- Gürbüz, F., (2004), *Çok Değişkenli Analiz, Yüksek Lisans Ders Notları*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- Kayalak, S. (2001) *GATT Tarım Anlaşmasının Türk Tarımına Ve Süt Sanayine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniv. Fen Bil. Enst., Edirne
- Özdamar, K., (2002), *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler) 2*, Kaan Kitapevi.
- Poroy, H. (2004) *Bölgesel gelişme stratejileri çerçevesinde Yeşilirmak havza gelişim projesi*, Türkiye İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı, DPT Yayınları, Ankara, 1-31.
- Tatlıdil, H. ve Bilen, L. (1996) *İller İtibariyle Türkiye'de gelişmişlik düzeyinin çeşitli istatistiksel yöntemler ile belirlenmesi*, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü

Tatlıdil, H. ve Cinel O. (1997) *Türkiye'nin AT üyeliği ve beşeri kalkınma durumu*, Hazine Dergisi, Nisan, Sayı:6

Tuna, Y. ve Yumuşak, İ.G. (2002) *Beşeri kalkınma indeksi ve Türkiye analizi*, 1. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Hereke: 10-11 Mayıs

Ek 1.

Araştırmada kullanılan sosyo- ekonomik değişkenler

Değişken Simgeleri	Yıl	Değişken	Birim
A grubu		Demografik Göstergeler	
A1	2000	• Toplam Nüfus	Kişi
A2	2000	• Şehirleşme Oranı	Yüzde
A3	1990-00	• Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	Binde
A4	2000	• Nüfus Yoğunluğu	Kişi/ m ²
A5	2000	• Doğurganlık Hızı	Adet
A6	2000	• Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü	Kişi
B grubu		İstihdam Göstergeleri	
B1	2000	• Tarımda İşgücünde Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde
B2	2000	• Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde
B3	2000	• Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde
B4	2000	• Mali Kurumlar İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde
B5	2000	• Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde
B6	2000	• Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	Yüzde
B7	2000	• İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı	Yüzde
C grubu		Eğitim Göstergeleri	
C1	2000	• Okur-Yazar Nüfus Oranı	Yüzde
C2	2000	• Okur-Yazar Nüfusun Toplam Kadın Nüfusa Oranı	Yüzde
C3	2000	• Üniversite Bitirenlerin 22+Yaş Nüfusa Oranı	Yüzde
C4	2000-01	• İlkokullar Okullaşma Oranı	Yüzde
C5	2000-01	• Liseler Okullaşma Oranı	Yüzde
C6	2000-01	• Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı	Yüzde
D grubu		Sağlık Göstergeleri	
D1	2000	• Bebek Ölüm Oranı	Binde
D2	2000	• On bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	Kişi
D3	2000	• On bin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı	Kişi
D4	2000	• On bin Kişiye Düşen Eczane Sayısı	Adet
D5	2000	• On bin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	Adet
E grubu		Sanayi Göstergeleri	
E1	2000	• Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı	Adet
E2	2000	• Küçük Sanayi Siteleri İşyeri Sayısı	Adet
E3	2000	• İmalat Sanayi İşyeri Sayısı	Adet
E4	2000	• İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı	Kişi
E5	2000	• İmalat Sanayi Kurulu Güç Kapasite Miktarı	Beygir Gücü
E6	2000	• Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi	Kws
E7	2000	• Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri	Milyon TL
F grubu		Tarım Göstergeleri	
F1	2000	• Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri	Milyon TL
F2	2000	• Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı	Yüzde
G grubu		İnşaat Göstergeleri	
G1	2000	• Daire Sayısı	Adet
G2	2000	• Borulu Su tesisatı Bulunan Daire Oranı	Yüzde
H grubu		Mali Göstergeler	
H1	2000	• Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Pay	Yüzde
H2	2000	• Fert Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	Milyon TL
H3	2000	• Banka Şube Sayısı	Adet
H4	2000	• Fert Başına Banka Mevduatı	Milyon TL
H5	2000	• Toplam Banka Mevduatı İçindeki Pay	Yüzde
H6	2000	• Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay	Yüzde
H7	2000	• Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı	Milyon TL
H8	2000	• Fert Başına Sanayi, Ticari ve Turizm Kredileri Miktarı	Milyon TL
H9	2000	• Fert Başına Belediye Giderleri	Milyon TL
H10	2000	• Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri	Milyon TL
H11	2000	• Fert Başına Gelir ve Kurumlar Vergisi Miktarı	Milyon TL
H12	1995-00	• Fert Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutarı	Milyon TL
H13	1995-00	• Fert Başına İhracat Miktarı	Milyon TL
H14	1995-00	• Fert Başına İthalat Miktarı	ABD Doları
H15	1995-00		ABD Doları
K grubu		Alt Yapı Göstergeleri	
K1	2000	• Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı	Yüzde
K2	2000	• Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı	Yüzde
K3	2000	• Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı	Yüzde
L grubu		Diğer Refah Göstergeleri	
L1	2000	• On bin kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı	Adet
L2	2000	• On bin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	Adet
L3	2000	• Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı	Mws
L4	2000	• Fert Başına Telefon Kontür Değeri	Adet
L5	2000	• Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı	Yüzde

Kaynak: DPT, 2003

TÜRKİYE'DE NUTS BÖLGELERİNE GÖRE EKİLİ-DİKİLİ TARIM ALANLARININ DAĞILIŞI

Distribution of Sowed-Planted Agricultural Areas in Turkey By NUTS Regions

Barış TAŞ

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Afyonkarahisar
baristas@aku.edu.tr

Özet: NUTS, Türkiye için oldukça yeni bir bölge kavramıdır. Gerçekte NUTS, Avrupa ülkelerinde yıllardan beri uygulanan bir bölge sistematiğidir. Türkiye, 2002 yılında Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu bir kararla, NUTS bölge sistemine geçmiştir. Türkiye'deki 81 il idari alanı Düzey3 bölgesi olarak belirlenmiştir. Düzey 3 bölgeleri kendi içinde gruplanarak 26 Düzey 2 bölgesine, Düzey 2 bölgeleri ise gruplanarak 12 Düzey 1 bölgesine dönüştürülmüştür. NUTS bölge sistematiğine geçilmesiyle birlikte Türkiye'deki tüm kamu kuruluşları teşkilat yapılarını bu bölgelere göre oluşturacaklardır. Türkiye'nin sahip olduğu doğal çevre koşulları, tarımsal üretim üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Doğal koşulların kısa mesafelerde büyük değişimler göstermesi, ekili-dikili alanlarında bölgeden bölgeye hatta bölge içinde de değişim göstermesine neden olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye'deki ekili-dikili tarım alanlarının NUTS bölgelerine göre dağılışı ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: NUTS, Bölge, Ekili-Dikili Alanlar

Abstract: NUTS, new region concept in Turkey. Actually NUTS, used to be years by European country. In Turkey, NUTS region concept apply by the Council of Ministers in 2002. By NUTS, each province is a region called Level 3. Level 3 provinces to combine and 26 Level 2 regions occurred. Finally, Level 2 regions gathered to constitute 12 Level 1 regions. Throughout Turkey, all of the statistical studies must have appropriate this systematic. In Turkey, natural environment changed short distance. Agricultural production in Turkey, has variable region to region. To extend that in the same region, one province's production differ from one another. In this study, to analysed sowed-planted agricultural areas of Turkey in NUTS region systematic.

Keywords: NUTS, Region, Sowed-Planted Areas

1. Giriş

Bilindiği gibi bazı kamu kuruluşları hizmet götürdükleri alanlara göre farklı bölge sınıflandırmaları oluşturmuşlardır. Köy Hizmetleri, DSİ, Karayolları MSB Asker Alma Daire Başkanlığı gibi kurumlar kendilerine göre bölgeler oluşturmuşlardır. DİE'de 2002 yılından itibaren tüm istatistiki verilerini NUTS adı verilen istatistik bölgelerine göre düzenlemeye başlamıştır.

Türkçe'ye "İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS)" olarak çevrilen NUTS(Nomenclature of Territorial Units for Statistics) bölge sistematiğine göre Türkiye'de her bir il idari alanı bir bölge olarak tanımlanmış ve bu bölgelere Düzey3 bölgeleri adı verilmiştir. 81 adet olan Düzey3 bölgesi nüfus, sosyo-ekonomik yapı, fiziki koşullar ve etnik yapı da göz önünde bulundurularak gruplanmış ve 26 adet alt istatistik bölge oluşturulmuştur. Bu bölgelere de Düzey2 bölgeleri adı verilmiştir. Son olarak da "Büyük Coğrafi Bölgeler" mantığı ile Düzey2 bölgeleri gruplandırılarak "Büyük İstatistik Bölgeler"i yani Düzey1 bölgeleri oluşturulmuştur(Özçağlar,2003:11).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde birtakım reformların hayata geçirildiği, yeni düzenlemelerin giderek arttığı bu dönemde, hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde uygulanan NUTS bölge sistemi, Türkiye için de uygulanması gereken bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak, oluşturulan bölgeler ve bölgelere verilen isimler bilimsel yaklaşımdan uzak görünmektedir. Örneğin İstanbul ili tek başına hem Düzey3, hem Düzey2, hem de Düzey1 bölgesi olarak belirlenmiştir. Bunun yanında Ankara ve Konya illerini kapsayan Batı Anadolu bölgesine neden Batı Anadolu isminin verildiği tartışılmalıdır. Ankara ve Konya illeri Anadolu'nun batı kesimini mi oluşturmaktadır. Bu soruları çoğaltmak mümkündür. Ancak bu gibi ayrıntılar, ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmalıdır. NUTS

bölge sistematığının bilimsel temellerinin tartışılması ve gerekirse yeniden düzenlenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Türkiye topraklarının büyük bir bölümü tarımsal üretim bakımından oldukça avantajlı durumda olmasına karşın, tarım sektöründen elde ettiğimiz gelir maalesef istenilen düzeyde değildir. Tarım üzerinde uygulanan yanlış politikalar nedeniyle tarım sektörümüz dışa bağımlı hale gelmiştir. Tarım sektöründe çalışan insanlar bu yanlış politikalar nedeniyle bu sektörden yavaş yavaş uzaklaşmaktadırlar. Sulama, pazarlama, ulaştırma, makineleşme gibi tarımsal üretim üzerinde doğrudan etkili olan faktörlerde kayda değer ilerlemeler olmaması, tarım sektörünün gelişmesinin önündeki engeller arasındadır. Tüm bu faktörler tarımsal üretim üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde tarım sektöründe yapılacak iyileştirmelerle bu sektörün daha verimli ve çekici hale gelmesini ve istenilen seviyeye ulaşmasını ummaktayız.

Harita 1. Türkiye'deki NUTS Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri

Çizelge 1. NUTS Bölgeleri

BÜYÜK İSTATİSTİK BÖLGELERİ DÜZEY1	ALT BÖLGELERİ DÜZEY2	İSTATİSTİK BÖLGE İLLERİ DÜZEY3
İSTANBUL	İSTANBUL	İstanbul
BATI MARMARA	TEKİRDAĞ	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
	BALIKESİR	Balıkesir, Çanakkale
	İZMİR	İzmir
EGE	AYDIN	Aydın, Denizli, Muğla
	MANİSA	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
DOĞU MARMARA	BURSA	Bursa, Eskişehir, Bilecik
	KOCAELİ	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
BATI ANADOLU	ANKARA	Ankara
	KONYA	Konya, Karaman
AKDENİZ	ANTALYA	Antalya, Isparta, Burdur
	ADANA	Adana, Mersin
	HATAY	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
ORTA ANADOLU	KIRIKKALE	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
	KAYSERİ	Kayseri, Sivas, Yozgat
BATI KARADENİZ	ZONGULDAK	Zonguldak, Karabük, Bartın
	KASTAMONU	Kastamonu, Çankırı, Sinop
	SAMSUN	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
DOĞU KARADENİZ	TRABZON	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
KUZEYDOĞU ANADOLU	ERZURUM	Erzurum, Erzincan, Bayburt
	AĞRI	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
ORTADOĞU ANADOLU	MALATYA	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
	VAN	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
GÜNEYDOĞU ANADOLU	GAZİANTEP	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
	ŞANLIURFA	Şanlıurfa, Diyarbakır
	MARDİN	Mardin, Batman, Siirt, Şırnak

2. Ekili-Dikili Alanlar

Önceki bölümlerde de üzerinde durulduğu gibi, ülkemizdeki tarımsal üretimin önemli bir kesimi bitkisel üretimden karşılanmaktadır. Bitkisel üretim ise ekili-dikili tarım alanlarında yapılmaktadır. Bu bağlamda tarımsal üretim değerleriyle birlikte ekili-dikili tarım alanları üzerinde de durmak gerekmektedir. Bir bölge yada alt bölgede, tarım alanlarının kapsadığı alanla o alandan elde edilen bitkisel üretim değerleri karşılaştırılmalı ve ortaya çıkan değişimlerin sebepleri araştırılmalıdır. Bu bölümde, ülkemizdeki ekili-dikili tarım alanlarının Düzey1 ve Düzey2 bölgelerine göre dağılımları ele alınacak ve bitkisel üretimle aralarındaki farklar belirlenmeye çalışılacaktır.

2.1.Ekili Tarım Alanları

2000 yılı verilerine göre ülkemizdeki 26.379.067 hektar olan toplam tarım alanının 23.032.692 hektarlık bölümü ekili tarım alanlarına ayrılmıştır. Başka bir ifadeyle, toplam tarım alanının %87,3'lük kesiminde tarla tarımı yapılmaktadır. Bu da bize ülkemiz topraklarının yada daha genel bir ifadeyle yüzey şekillerinin tarımına daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Ekili tarım alanlarının bölgelere göre dağılımı incelendiğinde ilk sırada %17,41 ile Batı Anadolu bölgesinin yer aldığı görülür. Ankara ve Konya alt bölgelerinden oluşan bölgede, Konya bölgesinin tartışmasız bir biçimde önde olduğu görülmektedir. Konya ve Karaman illerinden oluşan bölgede Türkiye toplam ekili alanlarının %12,3'ü yer alır. Konya Ovasının oldukça geniş yer kaplaması ve ovadaki iklim koşullarının kuru tarıma elverişli olması, bölgenin tahıl tarımında Türkiye lideri haline gelmesine neden olmuştur. Batı Anadolu bölgesi ekili tarım alanı bakımından ilk sırada yer alırken, bitkisel üretim değeri bakımından 5. sırada yer almaktadır. Diğer deyişle ülke genelinde %15,94'lük ekili-dikili alana sahipken, bu alanlardan elde ettiği gelir Türkiye toplamının ancak %9'una karşılık gelmektedir. Böyle bir farklılığın ortaya çıkmasında kuşkusuz bölgedeki kuru tarımın nadası yapılmasının önemli bir rolü bulunmaktadır. Bunun yanında kuru tarım yoluyla elde edilen tahıl üretiminin ekonomik getirisinin düşük olması da başka bir faktördür.

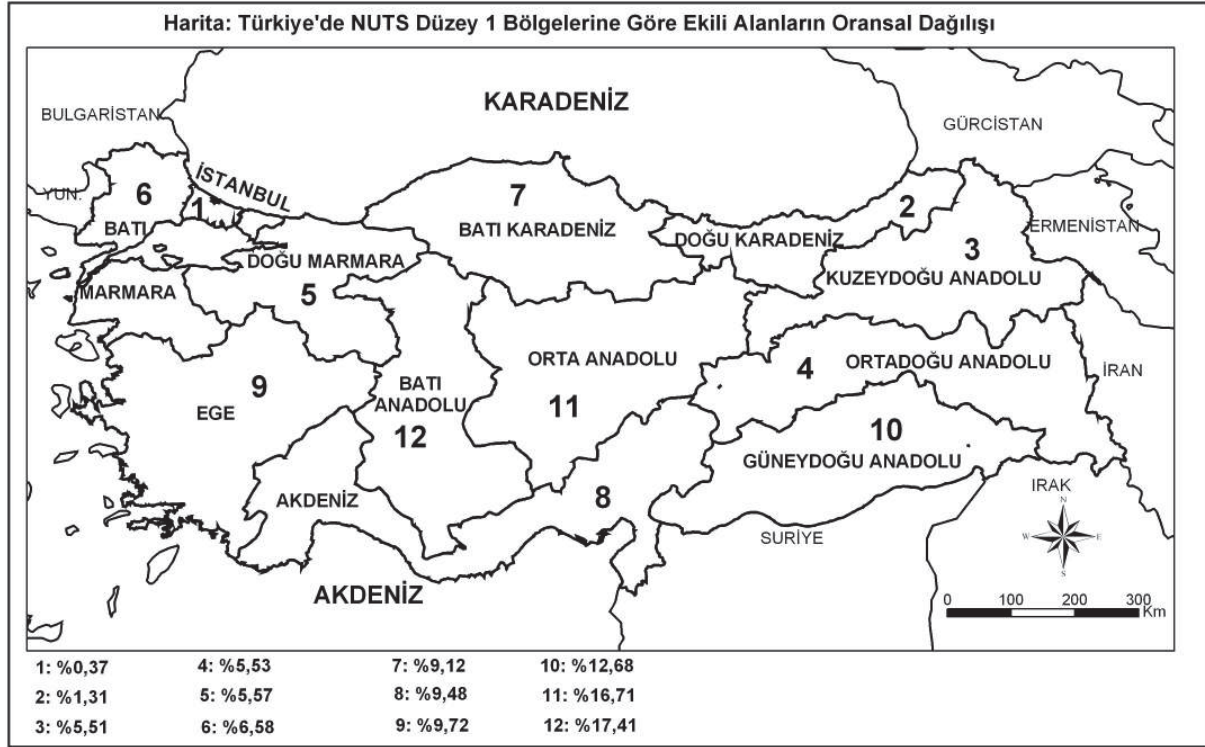
Çizelge 2. Düzey1 bölgelerine göre ekili-dikili tarım alanlarının dağılışı

NUTS DÜZEY1 BÖLGELERİ	Ekili		Dikili Alan		Toplam Tarım Alanı(ha)
	Alan(ha)	Dikili Alan(ha)	Oranı(%)	Oranı(%)	
İSTANBUL	85 027	8 533	0,37%	0,25%	93 560
BATI MARMARA	1 515 170	212 291	6,58%	6,34%	1 727 461
EGE	2 238 839	783 743	9,72%	23,42%	3 022 582
DOĞU MARMARA	1 282 855	330 674	5,57%	9,88%	1 613 529
BATI ANADOLU	4 009 345	192 256	17,41%	5,75%	4 201 601
AKDENİZ	2 184 224	449 154	9,48%	13,42%	2 633 378
ORTA ANADOLU	3 848 744	128 163	16,71%	3,83%	3 976 907
BATI KARADENİZ	2 100 611	221 479	9,12%	6,62%	2 322 090
DOĞU KARADENİZ	302 772	418 980	1,31%	12,52%	721 752
KUZEYDOĞU ANADOLU	1 269 704	19 169	5,51%	0,57%	1 288 873
ORTADOĞU ANADOLU	1 274 703	116 505	5,53%	3,48%	1 391 208
GÜNEYDOĞU ANADOLU	2 920 698	465 428	12,68%	13,91%	3 386 126
TOPLAM	23 032 692	3 346 375	100,00%	100,00%	26 379 067

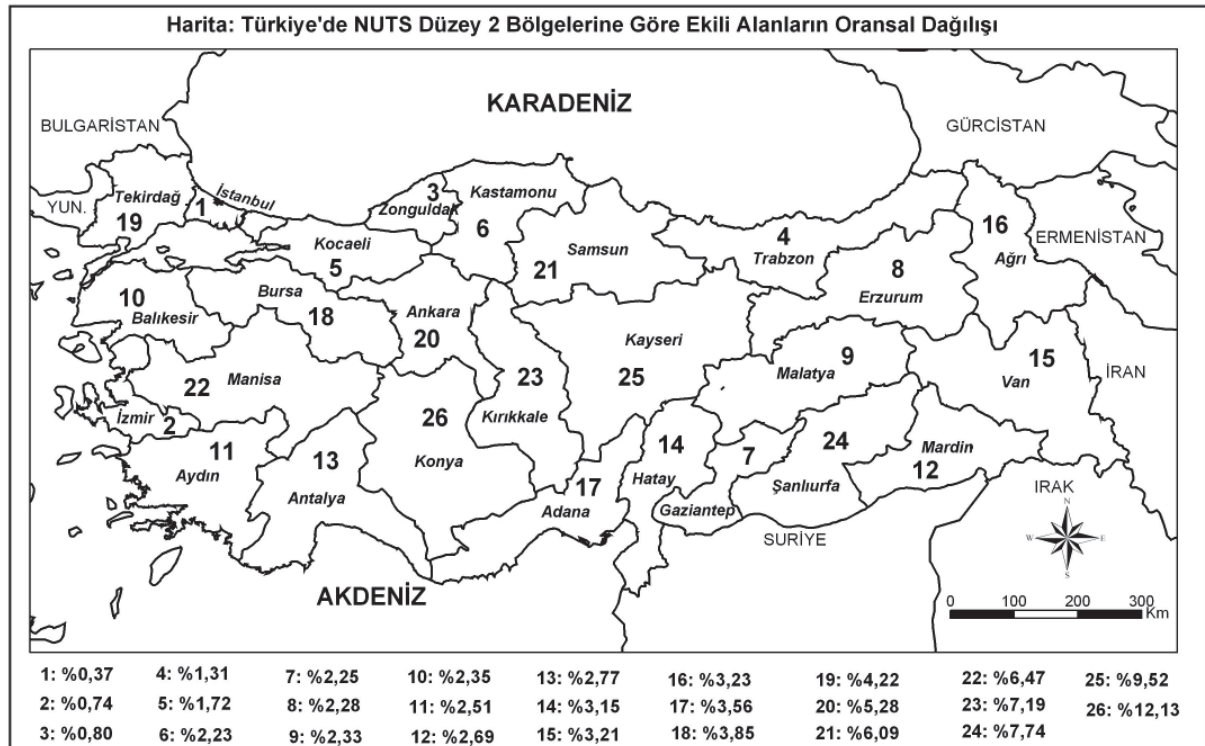
Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı(Üretim, Fiyat Değer), 2000

Batı Anadolu bölgesini %16,71 ile Orta Anadolu bölgesi takip eder. Kırıkkale ve Kayseri alt bölgelerinden oluşan bu bölge de yetiştirilen ürünler ve yetiştirme tarzı olarak Batı Anadolu bölgesiyle benzerlik gösterir. Ancak bu bölgede Batı Anadolu'da olduğu kadar geniş ovalık alanlara rastlanmaz. Bölge içerisinde Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinden oluşan Kayseri alt bölgesi ülke toplam ekili alanlarının %9,52'sine sahiptir. Orta Anadolu bölgesi toplam ekili-dikili alan bakımından Türkiye'nin %15,82'ine sahip olmasına rağmen bitkisel üretim değeri bakımından %8,33'üne karşılık gelmektedir. Batı Anadolu

bölgesinde olduğu gibi nadaslı tarım yapılması ve üretilen tarım ürünlerinin düşük değerlerde pazarlanması, bu bölgenin bitkisel üretim gelirinin geniş tarım arazilerine rağmen düşük seviyede bulunmasına neden olmuştur.

Harita:2. Türkiye'de NUTS Düzey 1 Bölgelerine Göre Ekili Alanların Oransal Dağılışı

Harita:3. Türkiye'de NUTS Düzey 2 Bölgelerine Göre Ekili Alanların Oransal Dağılışı

Ekili tarım alanları bakımından Güneydoğu Anadolu bölgesi %12,68 ile 3. sırada yer almaktadır. Bölge içinde Şanlıurfa alt bölgesi ekili alan bakımından ilk sırayı alır. Şanlıurfa

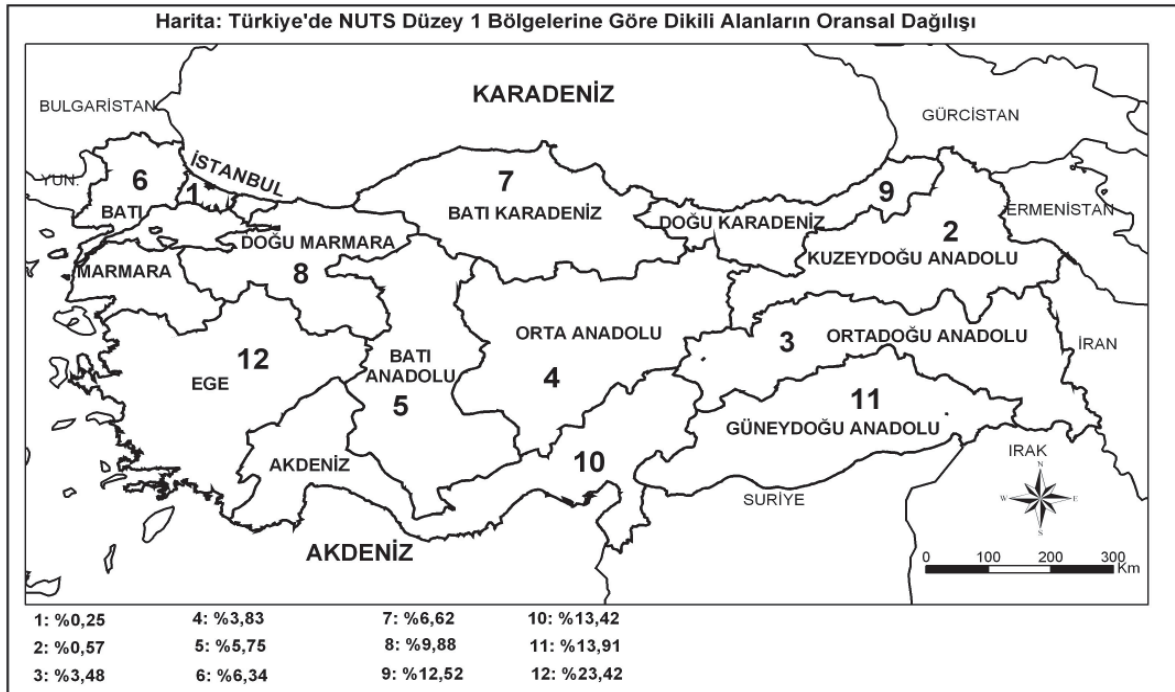
bölgesi ekili tarım alanları aynı zamanda Türkiye genelinde %7,74'lük paya sahiptir ve bu payla 3. sırada yer alır. GAP ile birlikte bölgede sulama olanakları artmış ve tarım yapılan alanlar da buna paralel olarak artmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin bitkisel üretim değerine baktığımızda, Türkiye 3. olduğunu görürüz. Yani hem ekili-dikili alanları bakımından hem de bu alanlardan elde edilen ürünler bakımından bu bölge Türkiye genelinde 3. sırada yer alır.

Güneydoğu Anadolu bölgesini sırasıyla Ege(%9,72), Akdeniz(%9,48), Batı Karadeniz(%9,12), Batı Marmara(%6,58), Doğu Marmara(%5,57), Ortadoğu Anadolu(%5,53), Kuzeydoğu Anadolu(%5,51), Doğu Karadeniz(%1,31) ve İstanbul(%0,37) bölgeleri takip eder. İstanbul bölgesinde daha önce sözü edilen nedenlerden(ticaret ve sanayi merkezi olması) dolayı tarım alanları yok denecek kadar azdır. Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde ise doğal ortam koşullarının olumsuz etkileri nedeniyle ekili tarım alanları oldukça az yer tutar.

2.2 Dikili Tarım Alanları

Ülkemizdeki dikili tarım alanları oransal olarak ekili tarım alanlarının oldukça altındadır. Daha önce üzerinde durulduğu gibi, Türkiye'nin doğal ortam koşulları ekili tarım için çok daha uygundur. Dikili tarım alanları ise çoğunlukla ekili alanlardan arta kalan yerlerde bulunmaktadır. Bunun yanında dikili alanlarda yetiştirilen ürünlerin üretimi ekili alanlardakine göre daha zahmetli ve riskli olduğu için üreticilerimiz tarla tarımını tercih etmektedirler. 2000 yılında ülkemizdeki dikili tarım alanları toplam tarım alanlarının ancak %12,17'sini oluşturmaktadır.

Dikili tarım alanlarını bölgelere göre dağılımına bakıldığında ilk sırada %23,42 ile Ege bölgesinin olduğu görülür. Bölge içinde Aydın, Denizli ve Muğla illerinden oluşan Aydın alt bölgesi ilk sırada yer alırken Türkiye genelinde %12,17 lik oranla 2. sırada yer alır. Bölge bilindiği gibi incir ve üzüm üretiminde Türkiye lideridir. Bunun yanında zeytin üretimi de önemli bir paya sahiptir. Bölgede zeytin üretimi akarsu vadilerine bakan dağların eteklerinde 400-500 m yükseltilerde yapılmaktadır (Koçman,1993:119).

Harita:3. Türkiye'de NUTS Düzey 1 Bölgelerine Göre Dikili Alanların Oransal Dağılışı

Çizelge 3. Düzey2 bölgelerine göre ekili-dikili tarım alanlarının dağılışı

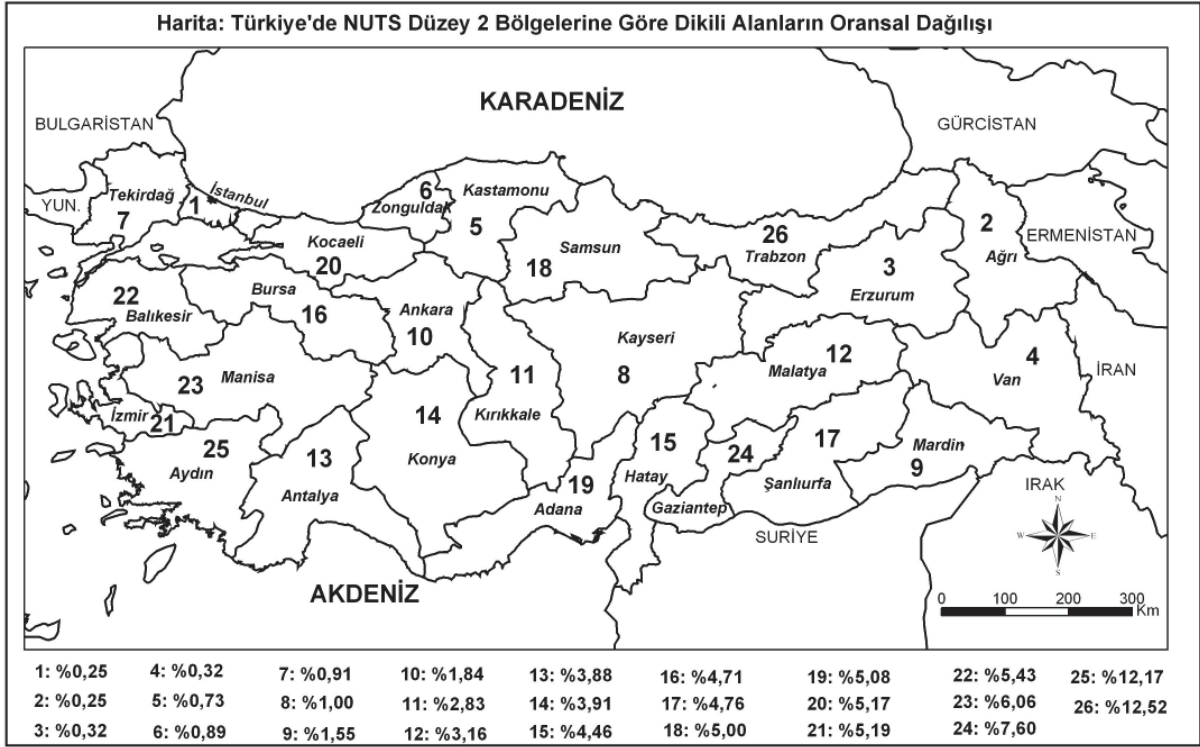
NUTS DÜZEY2 BÖLGELERİ	Ekili Alan(ha)	Dikili Alan(ha)	Ekili Alan Oranı(%)	Dikili Alan Oranı(%)	Toplam Tarım Alanı(ha)
İSTANBUL	85 027	8 533	0,37%	0,25%	93 560
TEKİRDAĞ (BATI MARMARA)	972 970	30 515	4,22%	0,91%	1 003 485
BALIKESİR (BATI MARMARA)	542 200	181 776	2,35%	5,43%	723 976
İZMİR (EGE)	170 608	173 628	0,74%	5,19%	344 236
AYDIN (EGE)	578 862	407 389	2,51%	12,17%	986 251
MANİSA (EGE)	1 489 369	202 726	6,47%	6,06%	1 692 095
BURSA (DOĞU MARMARA)	886 080	157 560	3,85%	4,71%	1 043 640
KOCAELİ (DOĞU MARMARA)	396 775	173 114	1,72%	5,17%	569 889
ANKARA (BATI ANADOLU)	1 216 559	61 432	5,28%	1,84%	1 277 991
KONYA (BATI ANADOLU)	2 792 786	130 824	12,13%	3,91%	2 923 610
ANTALYA (AKDENİZ)	637 704	129 937	2,77%	3,88%	767 641
ADANA (AKDENİZ)	819 919	169 831	3,56%	5,08%	989 750
HATAY (AKDENİZ)	726 601	149 386	3,15%	4,46%	875 987
KIRIKKALE (ORTA ANADOLU)	1 655 750	94 602	7,19%	2,83%	1 750 352
KAYSERİ (ORTA ANADOLU)	2 192 994	33 561	9,52%	1,00%	2 226 555
ZONGULDAK (BATI KARADENİZ)	184 210	29 745	0,80%	0,89%	213 955
KASTAMONU (BATI KARADENİZ)	512 694	24 559	2,23%	0,73%	537 253
SAMSUN (BATI KARADENİZ)	1 403 707	167 175	6,09%	5,00%	1 570 882
TRABZON (DOĞU KARADENİZ)	302 772	418 980	1,31%	12,52%	721 752
ERZURUM (KUZEYDOĞU ANADOLU)	525 535	10 728	2,28%	0,32%	536 263
AĞRI (KUZEYDOĞU ANADOLU)	744 169	8 441	3,23%	0,25%	752 610
MALATYA (ORTADOĞU ANADOLU)	536 286	105 845	2,33%	3,16%	642 131
VAN (ORTADOĞU ANADOLU)	738 417	10 660	3,21%	0,32%	749 077
GAZİANTEP (GÜNEYDOĞU ANADOLU)	519 133	254 307	2,25%	7,60%	773 440
ŞANLIURFA (GÜNEYDOĞU ANADOLU)	1 782 894	159 230	7,74%	4,76%	1 942 124
MARDİN (GÜNEYDOĞU ANADOLU)	618 671	51 891	2,69%	1,55%	670 562
TOPLAM	23 032 692	3 346 375	100,00%	100,00%	26 379 067

Kaynak: DİE, Tarımsal Yapı(Üretim, Fiyat Değer), 2000

Güneydoğu Anadolu bölgesi %13,91 ile ikinci sırada yer alır. Bölge içinde özellikle Gaziantep alt bölgesi öne çıkmaktadır. Gaziantep bölgesi bilindiği gibi Antepfıstığı yetiştiriciliğinin yapıldığı önemli bir alandır. Bu alt bölge, Türkiye genelinde dikili alanların %7,6'sını kaplar ve 3. sırada yer alır. Güneydoğu Anadolu bölgesini %13,42'lik payla Akdeniz bölgesi takip eder. Bölge genelinde Akdeniz ikliminin görüldüğü kıyı kuşağında ve deniz etkisinin ulaştığı iç kesimlerde zeytin ve turuncgil yetiştirilmektedir. Buna karşın bölgede dikili alanlar ekili alanlarla kıyaslandığında çok az yer kaplar. Dikili alanlar ekili alanların 1/5'i kadardır. Bölge genelinde düzlük alanların az olması, bu düz alanlarda ekili tarım yapılmasını zorunlu kılmış, dikili tarım ise daha engebeli alanlarda yapılmak zorunda kalmıştır.

Doğu Karadeniz bölgesi, ülkemiz dikili tarım alanları içinde özel bir yere sahiptir. Bu bölgede ekili tarım alanı yok denecek kadar azdır. Bölgenin ekili alanları Türkiye toplamının %1,31'ini oluştururken dikili alanları %12,52'sini oluşturur. Bölge içerisinde ise ekili alanlar %42'lik paya sahipken dikili alanlar %58'lik paya sahiptir. Engebenin fazla olması, eğimin oldukça fazla olması ve yükseltinin kısa mesafelerde çok fazla artması ekili alanları sınırlamıştır. Mevcut ekili alanlar ise çoğunlukla mısır tarımına ayrılmıştır. Dikili alanlarda ise engebeli alanlarda da yetişebilen çay ve fındık tarımı yoğunluk kazanmıştır. Bu iki ürün Doğu Karadeniz bölgesinin karakteristik ürünü haline gelmiştir. Ayrıca çay ve fındık yetiştiriciliğinin ekonomik getirisinin fazla olmasından dolayı, yetiştirilen alanla kıyaslandığında ülke genelinde azımsanmayacak oranda üretim değerine sahip olduğu görülür.

Harita:4. Türkiye'de NUTS Düzey 2 Bölgelerine Göre Dikili Alanların Oransal Dağılışı

Diğer bölgelerimizin dikili tarım alanı oranları şöyledir: Doğu Marmara bölgesi(%9,88), Batı Karadeniz bölgesi(%6,62), Batı Marmara bölgesi(%6,34), Batı Anadolu bölgesi(%5,75), Orta Anadolu Bölgesi(%3,83), Ortadoğu Anadolu bölgesi(%3,48), Kuzeydoğu Anadolu bölgesi(%0,57) ve İstanbul bölgesi(%0,25). Kuzeydoğu Anadolu bölgesi iklim ve rölüf koşullarının olumsuzluğu nedeniyle dikili alanlar için elverişli doğal şartlara sahip değildir. Bu sebeple dikili alanlar bölgede çok az yer tutar. Ortadoğu Anadolu bölgesinde Malatya alt bölgesi nispeten uygun şartlara sahip olduğu için bu alt bölgede dikili tarım alanları biraz daha fazladır. Ancak Van alt bölgesinin tamamıyla olumsuz koşullara sahip olması, Ortadoğu Anadolu bölgesinin dikili alan oranını olumsuz etkilemiştir.

3.Sonuç

Türkiye, yüzey şekilleri ve iklim koşulları bakımından büyük farklılıkların yaşandığı bir ülkedir. Bu doğal koşullar doğrudan tarımsal üretimi ve tarım yapılan alanları etkilemektedir. Ülkemizdeki tarım alanları, akarsu vadi tabanı ovaları, tektonik ovalar, delta ovaları, kıyı ovaları, karstik ovalar, plato ve aşınım düzlükleri ile eğimin müsait olduğu yamaçlardan oluşmaktadır(Özçağlar,1988:131). Ülkenin bir bölümünde yılda 2 hatta 3 ürün alınabilirken, başka bir bölümünde hiç ürün alınmamakta yada en iyi ihtimalle nadas yoluyla iki yılda ancak bir ürün alınabilmektedir. Bu gibi farklılaşmalara bölgeler arasında tarımsal üretim değerlerinin değişik düzeyde olmasına neden olmaktadır. Örneğin Ege ve Akdeniz bölgelerinde tarım alanları az yer kaplamasına rağmen bu bölgelerin bitkisel üretim değerlerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde, özellikle kıyı kesimlerinde verimli ovaların bulunması, hem tarımsal verimi artırmakta hem de yılda birden çok ürün alınmasına olanak sağlamaktadır. Buna karşın ülkenizin doğu kesiminde yer alan Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri bitkisel üretim bakımından oldukça elverişsiz şartlara sahiptirler. Yükseltinin fazla olması, uygun iklim ve toprak şartlarının oluşmasını engellemekte, bu bölgelerdeki insanların hayvancılık faaliyetlerine yönelmesine neden olmaktadır. Ancak Ortadoğu Anadolu bölgesinin Malatya

alt bölgesi çevresine göre biraz daha elverişli şartlara sahiptir. Bu bölgede yükselti biraz azalmakta bu da tarımsal faaliyetlere olanak vermektedir. Buna benzer şekilde Batı ve Orta Anadolu bölgeleri toplam tarım alanı bakımından Türkiye'nin yaklaşık %31'ini karşılamasına rağmen bu bölgedeki bitkisel üretimden elde edilen gelir Türkiye genelinin ancak %17 kadarına karşılık gelmektedir. Son yıllarda GAP, DOKAP, DAP gibi plan bölgelerin oluşturulması, bu bölgelerin tarımsal yönden kalkınmasına olanak sağlamıştır. Özellikle GAP ile beraber Güneydoğu Anadolu bölgesi canlanmış ve daha önce yetiştirilmeyen birçok ürün yetiştirilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği üyelik süreci, içinde bulunduğumuz dönemde bazı reformları kaçınılmaz hale getirmiştir. Tarım sektörü için yapılacak düzenlemeler de bu reformlar arasında yer almaktadır. Umuyoruz ki eskiden tarımsal bakımdan kendi kendine yeten ve tarımsal ürün ithal etmeyen ülkemiz, uygulanacak doğru politikalarla tekrar ulaşır, hatta çok daha ileri gider.

Referanslar

- DİE,(2000), Tarımsal Yapı(Üretim, Fiyat, Değer), Ankara.
- Koçman, A. (1993), Ege Ovalarının İklimi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.:73, İzmir.
- Köksal, A. (1975), "Marmara bölgesinin tarım ve hayvancılığı hakkında", Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 7, 109-123.
- Mutluer, M. (1997), "Orta gediz havzasında yerçekimleri ve toprak anamateryalinin tarım faaliyetleri üzerinde etkisi", Ege Coğrafya Dergisi, 9, 267-281.
- Özçağlar, A. (1988), "Türkiye'deki tarım alanlarının coğrafi dağılışının doğal çevreyle ilişkisi", Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 11, 131-150.
- Özçağlar, A. (2003), "Türkiye'de yapılan bölge ayrımları ve bölge planlama üzerinde etkileri", Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 3-18.